

Dr. Valdas Selenis. Sausio 13-osios reikšmė Lietuvos ir pasaulio istorijoje po 35 metų

1991-ųjų Sausio 13-oji - viena svarbiausių datų šiuolaikinės Lietuvos istorijoje. Tačiau ji yra svarbi dalis gerokai ilgesnio istorinio proceso, kurio metu buvo pasiektas ne tik Nepriklausomos Lietuvos Valstybės Atkūrimo Akto paskelbimas, bet ir jo tarptautinis pripažinimas.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro istorijos mokslų daktaras Valdas Selenis

Lietuva, Latvija ir Estija buvo pirmosios respublikos, kryptingai pradėjusios vaduotis iš Sovietų Sąjungos gniaužtų. Išsivaduojamųjų judėjimų - Liaudies frontų Latvijoje ir Estijoje ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio - gyvybinę energiją inspiravo ne tiek noras pertvarkyti sovietinę ekonomiką, rūpestis gamtos apsauga, kiek siekis atkurti savąsias valstybes, kuriose būtų garantuotos žmogaus teisės ir laisvės, nepriklausomas politinis, ekonominis ir kultūrinis gyvenimas. Jos galėjo atsispirti ir į vis dar nepamirštą, bet sovietų propagandos menkinamą, savo valstybingumą tarp dviejų pasaulinių karų. Sovietų Sąjungos vadovas Michailas Gorbačiovas, pradėjęs *perestroikos* politiką, tikėjosi padidinti sunkioje būklėje esančios ekonomikos efektyvumą, užtikrinti viešumą, o demokratizuojant valdžios sistemą pagerinti santykius su Vakarų šalimis. Jis nesitikėjo, kad pradėjus šiuos pertvarkymus po kelerių metų subyrės visa Sovietų Sąjunga.

Perestroikos metu atlaisvinti sovietinės valdžios kontrolės varžtai žmonėms leido organizuoti mitingus ir demonstracijas. Tuo pasinaudojo disidentų organizacija - Lietuvos laisvės lyga, 1987 m. rugpjūčio 23 d. prie Adomo Mickevičiaus paminklo

Vilniuje sušaukusi pirmąjį mitingą Ribentropo–Molotovo paktui pasmerkti. 1988 m. birželio 3 d. Lietuvos mokslų akademijoje buvo įkurtas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Iš pradžių dar nedrąsiai inteligentų įkurtas Sąjūdis greitai paplito po visą Lietuvą daugelyje miestų ir miestelių įsisteigus iniciatyvinėms grupėms. Sąjūdis išvedė Lietuvą į Europos politikos avansceną. 1989 m. rugpjūčio 23 d. Baltijos kelyje susikibę už rankų grandine žmonės nuo Vilniaus iki Talino išreiškė norą siekti Estijos, Latvijos ir Lietuvos nepriklausomybės. 1990 m. sausio 11–13 d. Vilniuje ir Šiauliuose besilankančiam M. Gorbačioviui Lietuvos žmonės tiesiai į akis dar kartą paliudijo neperkalbamą norą siekti nepriklausomybės. Ryžtingi sovietinės valdžios veiksmai užgniaužiant sunkiomis sąlygomis gimstantį Lietuvos valstybingumą prasidėjo po 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Atkūrimo Akto paskelbimo. Reikalaujant jį atšaukti pradėta iki tų metų liepos mėnesio trukusi ekonominė blokada.

Saugodami Spaudos rūmus – laisvą ir nepriklausomą spaudą, beginkliai žmonės stojo prieš gerai ginkluotus sovietų desantininkus Vilnius, 1991 m. sausio 11 d. | Fotografas Paulius Lileikis Lietuvos centrinis valstybės archyvas. 0-108094

1991-ųjų sausį vyko lemtingiausi įvykiai, susiję su Lietuvos keliu į laisvę. Sausio 8 d. „Jedinstvos“ prosovietinė organizacija ir Lietuvos komunistų partija (SSKP platformoje) pasinaudodama kainų padidinimo faktu prie Aukščiausiosios Tarybos surengė protesto mitingą, kurio dalyviai mėgino įsiveržti į Aukščiausiosios

Tarybos rūmus. Aukščiausioji Taryba sustabdė maisto produktų kainų padidinimą ir ministrė pirmininkė Kazimiera Prunskienė pareiškė apie vyriausybės atsistatydinimą. Jau sausio 9-ąją sovietinės armijos šarvuočiai ir mašinos su kareiviais „repetavo“ puolimą prie televizijos bokšto ir Spaudos rūmų. Sausio 10-ąją SSRS prezidentas M. Gorbačiovas Lietuvos Aukščiausiajai Tarybai pareikalavo „nedelsiant ir visiškai atstatyti SSRS ir Lietuvos SSR konstitucijos galiojimą, panaikinti anksčiau priimtus antikonstitucinius aktus“. Sausio 11-ąją, apie 12 val., buvo užgrobti Spaudos rūmai. Keturi žmonės su šautinėmis žaizdomis buvo atvežti į ligoninę, trys buvo sužaloti smūgiais, tarp jų buvo ir moterų. 16.40 val. Lietuvos užsienio reikalų ministras Algirdas Saudargas perskaitė protesto notą SSRS užsienio reikalų ministrui. Sausio 12-ąją 11 val. Spaudos rūmuose užgrobtą trylikos redakcijų žurnalistai išleido bendrą laikraštį „Laisva Lietuva“. 14 val. tūkstančiai žmonių pradėjo budėti prie Aukščiausiosios Tarybos, Radijo ir televizijos komiteto, televizijos bokšto ir tarpmiestinės telefonų stoties. 22 val. karinės technikos kolona išvažiavo iš Šiaurės miestelio per Žirmūnus link televizijos bokšto. 23 val. anoniminė grupuotė pasiskelbė nacionaliniu gelbėjimo komitetu, imančiu visą valdžią į savo rankas.

Sausio 13-ąją 1.25 val. Karoliniškėse tankai, važiuojantys televizijos bokšto link, pradėjo šaudyti tuščiais šoviniais, o 1.50 val. jie pradėjo supti televizijos bokštą. Desantininkai siautėjo apie dvi valandas. 2 val. šarvuočiai ir tankai apsupo Radijo ir televizijos komiteto pastatą, pradėjo šaudyti į pastatą ir ten buvusius žmones, užėmė Komiteto rūmus ir studijas. Žuvo vienas gynėjas. Sovietinės armijos karinės akcijos metu nuo šūvių ir smūgių žuvo dvylika žmonių. Du žmonės – jauna mergina Loreta Asanavičiūtė ir vienas vyriausių gynėjų Algimantas Petras Kavoliukas – žuvo nuo po tanko vikšrais patirtų sužalojimų. Daugiau kaip 700 žmonių buvo sužeista koviniais sviediniais ir skeveldromis. 2 val. nutraukus Vilniaus televizijos ir radijo transliaciją, pradėjo veikti Sitkūnų radijo stotis. Vilniuje televizijos siųstuvo antena buvo iškelta virš Aukščiausiosios Tarybos ir vėliau virš aukštuminio pastato, buvusio šalia desantininkų užimtų Spaudos rūmų. Lietuvos ryšininkai sugebėjo atstatyti nutrauktą Lietuvos radijo ir televizijos transliaciją, išlaikyti telefono ryšį.

1991-ųjų Sausio 13-osios naktį žuvo keturiolika žmonių. Jų pavardėmis pavadintos gatvės Vilniuje ir kituose miestuose, iš kurių jie kilę, šalia televizijos bokšto jų žūties vietos pažymėtos granitiniais obeliskais. Istorikai neatmeta prielaidos, kad jei būtų „be komplikacijų“ pavykusi radijo ir televizijos objektų užgrobimo

operacija, perversmininkai nebūtų susilaukę ir nuo Aukščiausiosios Tarybos rūmų šturmo.

Lietuvos žmonės pasirinko taikų pasipriešinimą ir Sovietų Sąjungos karinės agresijos prieš Lietuvos valstybę dienomis apgynė parlamentą Vilnius, 1991 m. sausio 13 d. | Fotografas Marijonas Baranauskas
Lietuvos valstybės naujasis archyvas. F. 9, ap. 1, b. 34, l. 1

1991-ųjų Sausio 13-oji Lietuvos istorijoje ypatinga tuo, kad visam pasauliui parodė žmonių ryžtą ginti savo valstybę. Žmonės gynė Lietuvos valstybės širdį – Aukščiausiąją Tarybą (Atkuriamąjį Seimą), svarbiausius ryšių objektus – televizijos bokštą, tarp miestinę telefono stotį, Radijo ir televizijos komiteto pastatą, Sitkūnų ir Juragių radijo ir televizijos stotis prie Kauno. Į Vilnių buvo suvažiavę žurnalistai iš įvairių pasaulio šalių. Sovietinė valdžia su kolaborantais tikėjosi, kad organizacijos „Jedinstvo“ nariams pavyks išprovokuoti susidūrimą su Lietuvos gynėjais ir tuomet kariuomenė su desantininkais ims ginti „nuskriaustuosius“. Planas neišdegė ir viso pasaulio žurnalistai užfiksavo desantininkų, ypač specialios paskirties būrio „Alfa“, brutalų smurtą prieš beginklius žmones ir žuvusius gynėjus. Jo metu smarkiai nukentėjo ir operatorius iš Ispanijos. Pasipiktinimas tokiais veiksmais nuvilnijo per visą pasaulį. Jo nenustelbė ir tuo pat metu Persijos įlankoje vykstantis karas. Rygoje ir Maskvoje bei kituose Rusijos miestuose sausio 13-ąją įvyko šimtatūkstantiniai mitingai Lietuvai palaikyti.

Demokratinės jėgos byrančioje Sovietų Sąjungoje konsolidavosi. Rygoje pradėtos statyti barikados, žmonės pradėjo budėti prie savo parlamento, radijo ir televizijos pastatų. Europos parlamentas išreiškė susirūpinimą ir kai kurių šalių deputatai iškėlė pasiūlymą atimti iš M. Gorbačiovo Nobelio taikos premiją. Svarbių Lietuvos ryšių objektų okupacija truko įtemptas 222 dienas, įskaitant ir 1991-ųjų naktį į liepos 31-ąją Medininkų poste įvykusią tragediją, kai nuo ypatingosios paskirties sovietinės milicijos rinktinės „Omon“ kulku žuvo septyni Lietuvos pasienio pareigūnai, o išgyveno tik vienintelis sunkiai sužalotas muitininkas Tomas Šernas. 1991 m. rugpjūčio 22 d. žlugus pučui Maskvoje, kurio dalyviai tikėjosi nuversti M. Gorbačiovą ir grąžinti Sovietų Sąjungą į laikus iki *perestroikos*, netrukus sugriuvo ir pati Sovietų Sąjunga. Visi sovietų kariuomenės užimti Lietuvos pastatai ir įrenginiai buvo grąžinti teisėtiems savininkams. Lietuvos suverenitetą netrukus pripažino visos užsienio valstybės, įskaitant Rusijos Federaciją.

Sausio 13-oji yra viena svarbiausių naujausios Lietuvos istorijos datų, lėmusių visuomenės ir valstybės likimą, nes tuomet Lietuva pirmą kartą naujausių laikų epochoje tapo pasaulio istorijos kūrėja. 1991 m. sausio įvykiai gretintini su tokiais istoriniais įvykiais kaip „Solidarumo“ įkūrimas Lenkijoje ir Berlyno sienos griūtis Vokietijoje, nulėmę *soclagerio* žlugimą.

Ši svarbiausių 1991 m. sausio mėnesio įvykių santrauka parengta remiantis Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro istorijos mokslų daktaro Valdo Selenio parengta knyga „Nematomi, bet reikalingi. Lietuvos ryšininkų atsiminimai 1991 m. sausis-rugpjūtis“ (nuoroda internete: <https://www.genocid.lt/centras/lt/4791/a/>) (jos pristatymas vyko 2026 m. sausio 9 d. Vilniaus televizijos bokšte) ir perskaityta 2026 m. sausio 11 d. Popiežiškojoje lietuvių Šv. Kazimiero kolegijoje Romoje Italijos Lazio regiono lietuvių bendruomenei minint Sausio 13-osios įvykių 35-ąsias metines.

Istorijos mokslų daktaro Valdo Selenio parengta knyga „Nematomi, bet reikalingi. Lietuvos ryšininkų atsiminimai 1991 m. sausis-rugpjūtis“

Sausio 13-osios minėjimo renginiai Italijoje

Laisvės gynėjų diena Italijoje šiemet minima trijuose regionuose – Venete, Lacijoje ir Lombardijoje – vietos lietuvių inicijuotais renginiais, buriančiais lietuvius pagerbti 1991-ųjų sausio aukas ir prisiminti kovą už Lietuvos laisvę.

Sausio 10 dieną Vičenzoje įvyko tradicinis pagarbos bėgimas, skirtas Sausio 13-osios aukoms atminti. Renginį jau keletą metų organizuoja Veneto lietuvių bendruomenė kartu su Lietuvos Viešojo saugumo tarnybos ryšių palaikymo pareigūnu, kapitonu Donatu Navicku, jame dalyvauja ne tik Veneto lietuviai, bet ir Europos žandarmerijos pareigūnai iš įvairių šalių. Šiemet susirinkusieji taip pat dalyvavo atminimo maldoje, kurią aukojo kunigas Don Giampietro. Minėjimą vainikavo bendri pietūs, tapę proga pabendrauti ir stiprinti bendruomeniškumą.

Tradicinis pagarbos bėgimas Vičenzoje

Tradicinis pagarbos bėgimas Vičencoje, Veneto lietuvių bendruomenės nuotr.

Sausio 11 dieną Laisvės gynėjų diena paminėta Romoje. Popiežiškojoje lietuvių Šv. Kazimiero kolegijoje buvo aukojamos Šv. Mišios, kurioms vadovavo kolegijos rektorius kunigas Algirdas Arštikaitis. Po Mišių Lacijaus lietuvių bendruomenė pakvietė į neformalų susitikimą, kurio metu prisiminti svarbiausi 1991 metų sausio įvykiai ir aptarta jų reikšmė Lietuvos bei pasaulio istorijoje. Taip pat pristatyta bendruomenės 2025 metų veiklų apžvalga ir numatyti 2026-ųjų planai.

Laisvės gynėjų dienos minėjimas Romoje | Laciajus lietuvių bendruomenės archyvo nuotr.

Laisvės gynėjų dienos minėjimai Italijoje tęsis sausio 17 dieną Milane. Lietuvos partizanų vado Jono Žemaičio-Vytauto proanūkė Kotryna Buono kviečia į susitikimą su kalbininke ir vertėja Birute Michelini. Renginio metu bus kalbama apie darbą, pilietinę atsakomybę ir meilę Tėvynei, taip pat bus pagerbtas sausio 6 d. mirusio italų poeto, rašytojo ir dėstytojas, ilgamečio Lietuvos bičiulio Claudio Barna (1958-2026) atminimas. Renginį vainikuos neformalus aperityvas.